

“TO‘Y” NING QADRIYAT DOMINANTALARI VA ULARNING O‘ZBEK LINGVOMADANIYATIDA IFODALANISH USULLARI

Rahimov Fayziddin Rustamovich

Toshkent to‘qimachilik va yengil sanoat instituti tayanch doktoranti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.15680285>

Annotatsiya. Ushbu maqolada “to‘y” marosimining qadriyat dominantalari va ularning lingvistik madaniyatda ifodalanish usullari tahlil qilinadi. To‘y orqali oilaviy qadriyatlar, jamiyat bilan bog‘lanish, an‘anaviylik va yaxshilik tilash kabi asosiy g‘oyalar o‘z ifodasini topadi. Maqolada to‘y bilan bog‘liq leksik birliklar, frazeologizmlar, marosimiy nutq va qo‘shiqlardagi qadriyatlarning lingvistik yondoshuvlari ko‘rib chiqiladi. Tadqiqot natijalari to‘y mavzusidagi madaniy va lingvistik elementlarning jamiyatdagi o‘rni va ahamiyatini ochib beradi.

Kalit so‘zlar: to‘y, qadriyat dominantalari, lingvistik madaniyat, an‘anaviy marosim, marosimiy nutq, frazeologizm, oila qadriyatlari, milliy madaniyat.

Kommunikativ shaxs — bu madaniy-til va kommunikativ-faoliyatga oid bilimlar hamda xulq-atvor reaksiyalarining ma‘lum bir vakilining obrazidir. Til shaxsining ma‘naviy asosini avvalo jamiyat va individual ong hodisalari tashkil etadi, ular insonning ushbu hodisalarga bo‘lgan munosabatini (ijobiy yoki salbiy) ifodalaydi. Qadriyatlar — bu insoniyat tomonidan to‘plangan bilimlarga asoslanib shakllangan va shaxsning ob‘ektlarga, voqealarga va boshqalarga nisbatan bahosini ifodalovchi eng oliy me‘yorlardir. Qadriyatlarni taxminan tashqi (ijtimoiy shartlangan) va ichki (shaxsiy shartlangan) turlarga bo‘lish mumkin, ular o‘rtasida aniq chegaralar mavjud emas.

Lingvistik va lingvokulturologik nuqtai nazardan eng katta qiziqish milliy dunyoqarash asosini tashkil qiluvchi qadriyatlarga taalluqlidir [Карасик В. И. 2004: 167].

Qadriyatlarning lingvistik va lingvokulturologik tasnifi baholash kategoriyalariga — yaxshi yoki yomon — asoslanadi. Bunday yondashuvda baho va qadriyat o‘rtasidagi farq aniq bo‘lmay qoladi, ya‘ni «qahramonlik» so‘zining qaysi qadriyat doirasiga kirishini aniqlash qiyinlashadi. Shu bilan birga, inson uchun qadri bo‘lgan narsa uning hayotida muhim rol o‘ynaydi va shuning uchun tilda ko‘p qirrali ifodalanadi. Biror mavzu guruhiga oid so‘zlarning semantik zichligi, nomlanishning tafsilotlari, ma‘no nozikliklarini ajratish til orqali tildan tashqari ob‘ektning qadriyatli ekanligini bildiradi — bu ob‘ekt predmet, jarayon yoki tushuncha bo‘lishi mumkin. Bunday holatda qadriyat va hodisaning dolzarbligi tenglashtiriladi [Карасик В. И. 2004: 168].

«To‘y» kontseptsiyasining qadriyat dominantalari, ya‘ni verbal va noverbal kommunikatsiya kontekstida ifodalanuvchi qadriyatlar olinadi.

Har qanday kommunikatsiya harakati — bu «so‘zlovchining tinglovchiga ta‘sir ko‘rsatish maqsadida so‘z orqali amalga oshiradigan amali bo‘lib, u predmet-amaliy va nazariy-taniqli faoliyat jarayonida sodir bo‘ladi» [Сыров И. П. 1980: 8]. «Og‘zaki kommunikatsiyalar belgilar tizimlari, ramzlar yordamida amalga oshiriladi. Til — bu belgilar tizimi sifatida inson tafakkurini ifodalash va muloqot vositasi sifatida eng maqbul vositadir. Til belgilarining faoliyati faqat qoidalarga asoslangan tizimda — belgilar qatorlarini boshlang‘ich belgilar asosida qurishni tartibga soluvchi qoidalarga ko‘ra amalga oshadi»

To‘y - har bir xalqning madaniy hayotida o‘ziga xos o‘rin tutuvchi muhim an‘ana va marosimdir. To‘y tadbiri nafaqat ikki insonning hayotini birlashtiruvchi bayram, balki jamiyatning madaniy va ijtimoiy qadriyatlarini aks ettiruvchi ramziy hodisa hisoblanadi. Shu

sababli, “to’y” mavzusidagi qadriyat dominantalari, ya’ni uning asosiy ma’naviy-axloqiy va madaniy ahamiyatlari lingvistik va madaniy kontekstlarda chuqur ifodalanadi. To’y madaniyati ko’p jihatdan qadriyatlarga tayangan. Ularning asosiylari quyidagilar:

Oila va uning muqaddasligi: to’y – oilaning asos solinishi, ya’ni yangi hayot boshlanishi sifatida qaraladi. Oila qadriyatlari, mehr-oqibat, sadoqat va bir-birini tushunish to’y marosimining markazida turadi.

Jamiyat bilan bog’lanish: to’y orqali insonlar o’zaro ijtimoiy aloqalarni mustahkamlaydi, oila a’zolari va qaynona-buvilarning birlashuvi ifodalanadi. Bu jarayon ijtimoiy birlik va o’zaro hurmatni ta’minlaydi.

An’anaviylik va madaniyat: har bir to’y an’analarga bog’langan bo’lib, o’zining milliy, mahalliy odatlari, kiyim-kechak, musiqa va raqs orqali o’z madaniyatining ramzi sifatida namoyon bo’ladi.

Yaxshilik va baraka tilash: to’y marosimida ishtirokchilar bir-biriga baxt-saodat, farovonlik va umr bo’yi baxt tilashadi. Bu qadriyat jamiyatning ijobiy munosabatlarining ifodasidir.

Og’zaki (verbal) kommunikatsiya til orqali amalga oshiriladigan muloqot shaklidir. Uning asosiy shakllari og’zaki va yozma muloqot hisoblanadi [Старичёнок В. Д. 2008: 99]. Ushbu kontseptning og’zaki kommunikatsiyasida asosiy o’rin tabriklash marosimlariga, shuningdek, maqollar va matallarga tegishlidir. Odatda tabriklash — bu sevgi va oilaviy baxtning qadriyat dominantasi hisoblanadi.

“To’y” kontsepti yozma kommunikatsiya shaklida zamonaviy lingvokulturalarda tabriknoma va taklifnoma matnlarini yozish orqali namoyon bo’ladi (taklifnoma matnida taklif etilayotgan shaxslarning ismlari, sana, vaqt va boshqa ma’lumotlar mavjud bo’ladi).

Odatda tabriklar “to’y” kontsepti asosidagi axloqiy qadriyatlarni aks ettiradi va quyidagi qiymat dominantalaridan tashkil topadi: “oilaviy baxt tilaklari”, “muhabbat”, “avlodning davomiyligi”.

Shunday qilib, “to’y” konsepti doirasidagi asosiy qadriyatli dominantalar sifatida quyidagi ma’naviy tushunchalar ajratiladi:

- Baxt – oilaviy hayotdagi ma’naviy to’laqonlik va rohat,
- Sevgi – nikohning asosiy hissiy va ruhiy tayanchi,
- Iffat – ayolning axloqiy pokligini ifodalovchi qadriyat,
- Naslni davom ettirish – oilaning ijtimoiy-ma’naviy vazifasi.

Mazkur dominantalar va qadriyatlar har bir til lingvokulturasi doirasida, avvalo, og’zaki nutq shakllarida – monologlar va dialoglar, tabrik matnlari, maqol va matallar, marosimiy poeziya orqali verbal shaklda ifodalanadi.

Xulosa o’rnida shuni takidlash joizki, “To’y” qadriyati nafaqat o’zining an’anaviy shaklida, balki til va madaniyat orqali ham avloddan-avlodga yetib keladi. To’y qadriyat dominantalari oilaviy mustahkamlik, jamiyat bilan bog’lanish, an’anaviylik va yaxshilik tilash kabi asosiy g’oyalarni o’zida mujassam etgan bo’lib, ularning lingvistik ifodalanishi esa ushbu qadriyatlarni saqlab qolish va rivojlantirishda muhim vosita hisoblanadi. Shu sababli, to’y mavzusidagi lingvistik va madaniy tadqiqotlar milliy madaniyatni chuqur anglash va uni saqlab qolishda katta ahamiyatga ega.

References:**Используемая литература:****Foydalanilgan adabiyotlar:**

1. Abdullaev, B. *O'zbek milliy madaniyati va an'analari*. Toshkent: O'zbekiston. 2015.
2. Ergashev, S. *Lingvokulturologiya va milliy madaniyat*. Toshkent: Fan. 2018.
3. Karimov, D. *O'zbek tilining leksikologiyasi*. Toshkent: O'qituvchi. 2016.
4. Карасик В.И. *Языковой круг: личность, концепты. Дискурс*. - М.: Гнозис, 2004. - 390 с.
5. Qodirov, M. *An'anaviy marosimlar va ularning madaniy ahamiyati*. Samarqand: Samarqand universiteti nashriyoti. 2017.
6. Старичёнок В.Д. *Большой лингвистический словарь*. - Ростов-н/Д: Феникс, 2008.
7. Сусов И.П. *Семантика и прагматика предложения*. - Калинин, 1980.
8. Tolipov, R. *Til va madaniyat o'zaro munosabatlari*. Toshkent: Akademiya. 2019.
9. Xo'jayev, J. *Milliy an'analar va ularning til vositasidagi ifodasi*. Toshkent: Fan va texnologiya. 2014